

נינה מנקס, מתוך "שטיפת מוח: סקס - מצלמה - כוח". "הקולנוע ממגדר את העולם" צילום: Hugo Wong

פרופגנדה לפטרריארכיה

בסרט תיעודי חדש, "שטיפת מוח: סקס - מצלמה - כוח", היוצרת נינה מנקס מראה כיצד הקולנוע של הוליווד - מקובריק ועד טרנטינו - מעודד תרבות אונס ואפליה נגד נשים. לקראת הקרנתו בדוקאביב היא מספרת מה השיבו הבמאים שרצתה לראיין ולמה גם נשים יוצרות מאמצות את השפה הגברית

"היום זמנים בהוליווד". "זה עדיין לא עבר מן העולם" צילום: Andrew Cooper / Sony Pictures Releasing

שלה ובחזרה אל הבחורה הסתכל-תי על הסטודנטית ושאלתי אותה: 'למה צילמת את זה ככה, למה ירדת אל החזה שלה?' והיא היתה המומה. היא בכלל לא הבינה שזה מה שהיא עשתה! היא בכלל לא עצרה לחשוב על זה, כי ככה הרי מצלמים נשים בקולנוע, הערך המיני הוא הערך האמיתי שלהן. זה לא עניין חדש, וזה עדיין לא עבר מן העולם".

הצגת נשים כאובייקט מיני, מבהיר הסרט של מנקס, מגבירה את חוסר הביטחון שלהן, תורמת לשנאה עצמית שלהן וגורמת להן לנסות ולהתאים את המראה שלהן למה שנחשב יפה דרך מבט גברי. זו "פרופגנדה לפטרריארכיה" אומרת מנקס בסרט ומציעה לחשוב מה קורה לנשים כאשר סרטים שמציגים אותן באופן סקסיסטי מוכתרים כיצד רות מופת וזוכים בפרסים ובשבחי הביקורת.

"בכל פעם שהעברתי את ההרצאה הזאת בפסטיבל קולינוע, אנשים ניגשו אלי אחר כך בהתרגשות גדולה ואמרו: 'את חייבת להפוך את זה לסרט'. חששתי שזה ברור מאליו, אנחנו הרי יודעים את כל זה, אבל מהר מאוד התברר לי שזה לא ממש נכון, שאנשים לא באמת יודעים, או שהם יודעים אבל לא ממש מבינים עד כמה התופעה הזאת נרחבת ונמצאת כמעט בכל הסרטים הכי גדולים והכי מוערכים, היא מבהירה. 'אנשים חושבים שזה קיים בעיקר בקליפים או בסרטים שוליים, ולא מבינים שזה נמצא בכל מקום, אצל טרנטינו ואצל סקורסוה ואפילו אצל

הגוף הנשי, סוקרת אותו ועושה זאת לא פעם בהילוך אטי; תאורה (שמבטיחה שהגבר יראה כדמות תלת־ממדית, בעוד שהאישה נראית מושטחת, דו־ממדית, נטולת פרטים, זוהרת ופנטסטית; ועמדה נרטיבית (גוף האישה עובר סקסואליזציה ומרצג מחוץ לזרימה הנרטיבית).

כשהיא מוגשת בכתבה בעיתון, הרשימה הזאת יכולה להיראות עקרה ותיאורטית מאוד. אבל ב"שטיפת מוח", כשהיא מגיעה לצד אינספור סצינות קולנועיות שמדגימות את הפערים המובהקים באופן שבו מוצגים גברים לעומת נשים, האפקט מטלטל. אי אפשר לחמוק מן המסקנה שהשפה הקולנועית ממגדרת וממגדרת. כשמינקס מסבירה כיצד הדבר נעשה ומציגה כל כך הרבה דוגמאות, הצפייה הופכת פתאום ביקורתית יותר, המנגנונים הקולנועיים נחשפים, הקולנוע נחשף במערומיו הסקסיסטיים. ברשתות החברתיות כבר נתנו לחמת העקרונות האלה את הכינוי #TheMenkesList. עכשיו רק צריך להמתין ולראות אם "רשימת מנקס" תצטרף ל"מבחן בק"ד" ותיהפך גם היא לכלי פשוט ופופולרי המאפשר לכל אחת ואחד לבחון את היחס לנשים וגברים על המסך.

כיסוי לשיתוק

מנקס, במאית שפועלת בזירת הקולנוע העצמאי האמריקאי ובדרך כלל מביימת סרטים עלילתיים ולא סרטי תעודה, אומרת שבמשך השנים דיברה על הנושא הזה עם סטודנטים שלה לקולנוע. אחת הדוגמאות שנהגה להראות לסטודנטים שלה היתה סצינה מ"השור הוועם" של סקורסוה, שמופיעה גם בסרטה החדש, ובה הגיבור (רוברט דה נירו) נועץ מבטים חושקים בוויקי (קתי מור-ריאטי) על שפת הבריכה: קלזו אפ על הרגליים שלה, שנעות בתוך המים בהילוך אטי. מור-ריאטי מצולמת באופן שמשטיח את דמותה והופך אותה לזוהרת ופנטסטית, קולה מושקק, ורק הדיבור של הגברים נשמע, רק הם מצולמים כדמויות ריאליסטיות שנמצאות במרחב תלת־ממדי. "הזוהר הוא כיסוי לשיתוק", אומרת מנקס כשהיא מציגה את הסצינה.

לפני כמה שנים, מספרת מנקס בראיון זום שהתקיים לאחרונה, קרה משהו שגרם לה להפוך את השיעור שהקדישה לנושא להרצאה מסודרת שנדדה גם אל מחוץ לגבולות הקמפוס. ההחלטה התקבלה בעקבות שיחה עם אחת הסטודנטיות שלה, שניגשה אליה באחד הימים כדי להראות לה תרגיל שצילמה. "הסטודנטית הראתה לי סצינה שבה היא דיאלוג בין בחור ובחורה, אומרת מנקס. 'רואים אותם עומדים ומדברים, ואז המצלמה עושה פן (תנועה הצדה) אל הבחורה, רואים אותה מדברת, ואז טילט (תנועה אנכית) אל החזה שלה, ואז בחזרה למעלה אל הפנים

נרית אנדרמן

נאי הפתיחה של הסרט "שטיפת מוח: סקס - מצלמה - כוח" לא מאוד מבטיחים. דוקו שהוא בחלקו הרצאה מצולמת, עם שורה ארוכה של "ראשים מדברים", ותזה שברגע הראשון מזכירה את מה שחוקרת הקולנוע לורה מאלווי טענה כבר לפני 50 שנה: הקולנוע ההוליוודי מציג בדרך כלל מבט גברי, הצופים מאמצים אותו והנשים על המסך מוצגות כאובייקט של תשוקה. הסצנות ההתחלתיות מתפוגגות מהר מאוד והסרט של הבמאית נינה מנקס נהפך למסמך קולנועי שקשה להסיר ממנו את המבט ושעשוי לשנות את האופן שבו נצפה בסרטים מעתה ואילך.

"שטיפת מוח", שיוקרן בפסטיבל דוקאביב שיפתח מחר (ובהמשך גם בים דוקו) הוא מסה קולנועית פוקחת עיניים, שבה מראה מנקס כיצד הסרטים הגדולים של הוליווד - כולל שוברי קופות וקלאסיקות קולנועיות - משתמשים בדרך כלל בשפה קולנועית סקסיסטי, שמציגה נשים באופן מסוים וגברים באופן אחר. זו שפה ויזואלית שמרדדת נשים לכדי אובייקט מיני בסרטים, אבל משפיעה גם על העולם הממשי: מעודדת תרבות אונס, הטרדות ותקיפות מיניות, אפליה בתעסוקה ודחיקה של נשים מעדות כוח.

הסרט כולל שיחות עם שורה ארוכה של חוקרות קולנוע, במאיות ושחקניות ומציג קטעים מהרצאה של מנקס, אבל עיקר כוחו מגיע מכמות עצומה של קטעים מתוך סרטים הוליוודיים מרכזיים וידועים שמוכיחים את טענותיה. סרטים של אורסון ולס, מרטין סקורסוה, אלפרד היצ'קוק, סטנלי קובריק, פרנסיס פורד קופולה, ספייק לי, קוונטין טרנטינו, מינקס ליקטה יותר מ-170 קטעים מתוך סרטים שביימו גברים (אבל לא רק), ושלפה מתוכם סצינות שמוכיחות כיצד השפה הקולנועית הסקסיסטית חוזרת על עצמה שוב ושוב, יוצרת על המסך יחסי כוח קבועים בין גברים לנשים ומאפשרת להם לחלחל אל תודעתם של הצופים.

כולנו מודעים היטב להיבט הסקסיסטי שקיים בתסריטים, דיאלוגים ודמויות, מודה מנקס בסרט. כולנו יודעים למה שהסיכוי לראות בסרט בחורה סקסית גדול בהרבה מלראות מנכ"לית. "מה שפחות ידוע זה כיצד עיצוב השוט מנציח את עמדת הכוח האלה", היא מציינת, ומסבירה שנשים וגברים מצולמים באופן שונה לחלוטין ברוב הסרטים. לדבריה, קיימים חמיישה אמצעים קולנועיים המאפשרים לבמאים וצלמים להציג נשים וגברים באופן שונה: נקודת מבט (הגבר מוצג כסובייקט והאישה כאובייקט); פריימינג (גוף האישה מצולם לא פעם כמקוטע, המצלמה מתמקדת רק באיבר מסוים, בעוד שגופו של גבר מצולם במלואו, גוף שלם); תנועת מצלמה (היא נעה לאורך

אפילו יותר גרוע, כי אם אין לך ילדים את לא בן אדם, את שווה פחות מסמרטוט רצפה. המטרה של אישה זה קודם כל להיות אובייקט מיני ואז אמה. לצערנו זה עדיין כך. הסרט מראה שמא־מנים אותנו לראות נשים כאובייקט, לראות את עצמנו כאובייקטים המיועדים לשימור שם של אחרים, לשירותם. זה שעכשיו, ב-2022, מרחף סימן שאלה מעל הרעיון שאישה תוכל להחליט אם היא רוצה להמשיך הריון או להפסיק אותו — זה מוזעזע. זה כמו סרט אימה. בדיוק כפי ש'שטיפת מוח' זה סרט אימה.

בסרט נטען כי ההשפעה הכי חזקה היא על מצב הנשים בהוליווד. תנועת מי טו חוללה שינוי?

"אני חושבת שיש שינוי, קטן, אבל יש. אבל בעיקר בזכות מריה גיזי שהובילה את המאבק נגד האולפנים ב-2016 (אחת מכמה אקטיביסטיות שפנו לנציבות לשוויון הזדמנויות בעקבות אפליה שיטתית של במאיות בהוליווד, ג'א). הנציבות איימה או על כל האולפנים הגדולים שיוגשו נגדם תביעות על אפליה מגדרית. אנחנו לא בדיוק יודעים מה קרה שם כי המו"מ היה חשאי, אבל בגדול זה היה: אם לא תתחילו להעסיק נשים במאיות צפויים לכם קנסות של הרבה מיליוני דולרים! רק אז המצב התחיל להשתנות, יחד עם מי טו. אבל הוא עדיין לא טוב (מחקר מפברואר האחרון הראה כי שיעור הנשים בקרב במאי הסרטים המצליחים בהוליווד הגיע ב-2020 לשיא של 15% וב-2021 ירד ל-12.7%, נ"א).

האם מצב הנשים בהוליווד חמור יותר מאשר בתעשיות אחרות?

"בהחלט, זה ידוע. כמו שגיזי אומרת בסרט, עד לפני חמש שנים הוליווד היתה יותר סקסי-סטית מענף כריית הפחם. זה מאוד קיצוני. עכשיו המצב קצת יותר טוב כי בטלוויזיה מכניסים יותר נשים, אבל בתחום הסרטים המצב עדיין קשה. זה כנראה הענף שבו המצב הכי גרוע, או בין הכי גרועים. שומרי הסף שלו הם אלה שמעצבים את תפישת העור לם שלנו. תפישת עולם זה משהו פטאלי, שמאוד קשה להיפטר ממנו. הם מלמדים אותנו לתפוש נשים באופן מסוים, והדבר הכי עצוב הוא שגם אנחנו כנשים למדנו לראות את עצמנו ככה".

מה צריך להשתנות כדי שהוליווד תיראה אחרת?

"צריך להתחיל עם מודעות. אני לא אומרת לאנשים אתם לא יכולים לצלם ככה. אבל הצעד הראשון הוא מודעות, וזה מה שהסרט הזה מנסה להיות, קריאה למודעות. כך שהסטודנטית שלי שצילמה אישה וירדה לחזה שלה בכלל בלי לחשוב, תהיה מודעת למה שהיא עושה. אני מקווה שהסרט הזה יעניק לאנשים כלים שיאפשרו להם לצפות בסרטים כמבט ביקורתי יותר, ויעורר שיחות ומחשבות על האופן שבו הקולנוע ממגדר את העולם".

כל מי שלמד קולנוע מכיר את לורה מאלווי ומה שהיא כתבה על המבט הגברי. איך זה שבכל זאת הצפייה בסרט כל כך מפתיעה ומטלטלת?

"אני פחדתי בהתחלה שזה יותר מדי פשוט, שאני בסך הכל אומרת הנה, עיצוב השוט נעשה כך, אחת-שתיים-שלוש-ארבע, ומביאה דוגמאות. אבל מתברר שזה לא לגמרי פשוט. כשקוראים את מאלווי זה נורא פסי-כואב, סירוס, האישה היא אובייקט של מבט גברי — אבל היא לא מפרקת את זה לאיך מעצבים את הפריים, היא לא קול-נועית. מה שאני הבאתי זה זווית של קולנוענית. אני במאית שער-שה את הסרטים שלי בעצמי, אני מצלמת אותם ואני עורכת אותם, כך שאני חושבת על שוטים ולא על פסיכואנליזה. אני חושבת שהאנשים שמופתעים מהסרט לא הבינו עד לצפייה עד כמה זה ברור וחוזר על עצמו ונמצא בכל מקום. תראי, זאת הרצאה שלי ומשהו שאני מלמדת כבר הרבה שנים ובמקביל עושה סרטים שהולכים במודע באופן הפוך מזה לחלוטין, ולמרות זאת, תוך כדי העבודה על הסרט, שיש בו כמעט 200 קליפים מסרטים — מובן שצפינו בהרבה יותר, בכ-500 סרטים — אפילו אני אמרתי: 'הו, אלוהים! כי כשאת רואה מצבור כזה זה הלאה. כשאת רואה את כל הדוגמאות האלה יחד את לא באמת יכולה להתווכח, אין לך ברירה אלא להבין שזה אמיתי".

בסרט את נותנת כמה דוגמאות לסרטים שעובדים אחרת, שנקיים מהשפה הממוגדרת הזאת, אבל מעט מאוד. הם באמת כזה מיעוט?

"כמוכן שבמציאות יש הרבה יותר אפשר היה לתת פחות דוגמאות שליליות ויותר חיוביות, אבל החלטנו שיותר חשוב להטיל אור על ההיסטוריה של הקולנוע ורק לציין שעם הזמן צצו במאיות ובמאיים שלא עשו זאת. לא חישבנו מה היחס בין אלה לאלה, אבל אני מעריכה שזה 80% לעומת 20%".

כמעט אין מרואיינים גברים בסרט.

"יש איזה שניים, אבל כל היתר נשים, וזה לא היה בכוונה. ניסינו ליצור קשר כמעט עם כל הבמאים שעדיין בחיים — ספייק לי, דני וילנב, מרטין סקורסזה — אבל הם לא הגיבו. בדרך כלל קייבלנו תשובות כמו 'הוא עסוק', 'אין לו זמן'".

את טוענת בסרט שהסקסיום זולג מהמסך גם לעולם האמיתי.

"מבחינתי זה עיקר הסרט, כי הרבה אנשים לא יודעים או לא מבינים עד כמה הם מושפעים מזה, למרות שככה אנחנו לומדים איך להתייחס לאישה ואיך שקורה עכשיו בארה"ב בעניין רו נגד וייד (הדיווחים שלפיהם בית המשפט העליון מתכוון לבטל את הפסיקה מ-1973 הקובעת שהזכות להפלה בארה"ב מעוגנת בחוקה, נ"א). זה מוכיח שעדיין מתייחסים לנשים כאובייקטים שימושיים. בישראל המצב

בחתיכה אחת ורצוי בפעולה, אקטיביים, זויים ומקדמים את העלילה (אפילו כשגיבורת הסרט היא אישה).

אילו תגובות עורר הסרט כשהוקרן בפסטיבלים?

"להפתעי הגדולה, אנשים, ובעיקר נשים, היו המומים. אמרו לי דברים בסגנון 'הרגשתי בזה, אבל לא באמת הבנתי, או 'ידעתי, אבל לא ידעתי לפרוט את זה למילים'. המנהלת של פסטיבל סאנדנס שלחה לי מייל אישי לא מוזמן וכתבה: 'הסרט שלך שינה את האופן שבו אראה כל סרט מעכשיו'".

האלמנה השחורה, מתוך "הנוקמים". גם אישה חזקה נהפכת לאובייקט מיני צילום: זייד רוזנטל

"הוליווד היתה יותר גרועה מענף כריית הפחם ביחס בין גברים לנשים. עכשיו זה קצת השתפר כי בטלוויזיה מכניסים יותר נשים, אבל בקולנוע המצב עדיין קשה. זה כנראה הענף שבו המצב הכי גרוע"

"הסרט מראה שמאמנים אותנו לראות נשים כאובייקטים המיועדים לשימוש של אחרים. זה מזעזע שמרחף סימן שאלה מעל הרעיון שאישה תוכל להחליט אם היא רוצה להמשיך הריון או להפסיקו. זה כמו סרט אימה"

"חששתי שזה ברור מאליו, אנחנו הרי יודעים את כל זה, אבל התברר לי שזה לא ממש נכון, שאנשים לא באמת יודעים, או שהם יודעים אבל לא ממש מבינים עד כמה התופעה נוכחת כמעט בכל הסרטים הכי גדולים והכי מוערכים"

בסרטים אובייקטיביים של נערות גם ("אמריקן ביוטי") ולא בוחלת גם בגופות של נשים מתות. גם אותן אפשר להחפיץ וללטף באמצעות המצלמה — הן ככל וזאת נשים. "מה חשבת לעצמי", אומרת בסרט השחקנית רוזנה ארקט כשהיא נזכרת בסצינה ב'שיגעון של לילה" שביים סקורסזה, שבה המצלמה מטיילת על גופה העירום זמן קצר לאחר שהתאבדה. כמו כן, הוליווד תומכת בתרבות האונס באינספור סרטים ("הדווור מצלצל פעמיים", למשל), כשאישה מסרבת להצעה לסקס

"טיטאן". גם בסרט שביימה אישה, הגוף הנשי זוהר ופנטסטי צילום: באדיבות פסטיבל הקולנוע ירושלים

אחד הקטעים המפתיעים בסרט מגיע כשהוא מוכיח שאפילו במאיות מאמצות את השפה הקולנועית הגברית. "ונדר וומן", שביימה פטי ג'נקינס (ועורר התרגשות רבה בסרט גיבורי על שביימה אישה), "אבודים בטוקיו" המוערך של סופיה קופולה, "מטען הכאב" שהפך את קתרין ביגלו לאישה הראשונה שזכתה באוסקר לבימוי הטוב ביותר — מכל אלה שולפת מנגס סצינות שמוכיחות את התזה שלה. אפילו דמותה של האלמנה השחורה, אישה חזקה ואקטיבית לכל הדעות, גיבורת על שממש לא כדאי להסתבך איתה, מצולמת בשובר הקופות "הנוק" מים" באופן שהופך אותה לסרי בייקט מיני, כזה שהמבט הגברי סוקר אותן, מפרק אותן לגורמים ומוכן לטרוף אותן בכל רגע. הוליווד לא טורחת לשנות את הסגנון הזה גם כשמדובר

תילה במלחמת לבנון. מנגס, שתגיע לישראל להציג את סרטה בדוקאביב (הסרט יהיה זמין גם לצפייה אונליין באתר הפסטיבל), היא אחת היוצרות הספורות בעולם שמצלמת בעצמה את סרטיה ("שטיפת מוח", מכיוון שהיא מככבת בסרט, זה לא קרה). היא נחשבת לחלוצה של עשייה קולנועית פמיניסטית וסרטיה מוקרנים בפסטיבלי קולנוע בינלאומיים מובילים. הקרנת הבכורה של "שטיפת מוח", למשל, היתה בסאנדנס השנה ומיד לאחר מכן המשיך הסרט לפסטיבל ברלין.

סופיה קופולה. או בשלב מסוים, אחרי שכל כך הרבה אנשים דרשו ממני לעשות מזה סרט, חשבת שאולי באמת זה מה שצריך לעשות".

אפילו גיבורות על

הראיון עם מנגס מתנהל כחלק קו בעברית. היא גדלה אמנם בארה"ב, אבל הוריה התגוררו בירושלים, היא ביקרה פה הרבה פעמים והעברית שלה שוטפת. כמה מסרטיה אפילו מספרים סיפורים שמתרחשים בארץ וקשורים בה. סרטה מ-1983 "העצב הגדול של זוהרה", למשל, התחקה אחר מסע רוחני של נערה ממאה שערים לכפר במדינה ערבית; "התפר" קוט" מ-2011 סיפר על גבר ביפו שחווה התפוררות מוסרית; וסרט תיעודי בשם "טבח" מ-2005, שביימה עם מוניקה בורגמן, עסק בטבח במחנה הפליטים סברה ושי-